

АКТИВІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ, ЗАСНОВАНОЇ НА ЗНАННЯХ

Островська Галина Йосипівна
кандидат економічних наук, доцент
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
вул. Руська, 56, Тернопіль, 46001, Україна
e-mail: h.ostrowska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9318-2258

Стаття присвячена питанню активізації інтелектуального потенціалу підприємства та інтенсифікації процесів інтелектуальної власності в умовах економіки, заснованої на знаннях. Досліджено закордонний досвід у сфері масштабування ринку інтелектуальної власності, висвітлено стан і тенденції його розвитку. Обґрунтовано виклики для України в контексті комерціалізації інтелектуальних прав. Виокремлено важливі напрями трансформації сфери інтелектуальної власності як основного інструменту науково-технологічного та творчого розвитку загалом. Висвітлено інституціональне регулювання процесів ефективного використання інтелектуального потенціалу та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності в умовах економіки, заснованої на знаннях. На основі дослідження правових, фінансових та організаційних інститутів, які стимулюють розвиток інтелектуально-інноваційних технологій, узагальнено ключові тенденції економіки, заснованої на знаннях, в контексті парадигми капіталізації інтелектуальної власності на підґрунті інституціонального підходу: прискорення трансформації інтелектуальних ресурсів в інтелектуальний капітал; відповідність винагороди, одержуваної фахівцем, оплаті знань; зрощування інтелектуального капіталу з фінансовим. Доведено, що вплив інститутів в українській економіці призводить до інших тенденцій: диспропорції між сферами формування інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу; уповільнення процесів використання інтелектуального капіталу інституційними умовами. Запропоновано основні напрями розвитку сфери інтелектуальної власності у взаємозв'язку з процесом інноваційного розвитку економіки, заснованої на знаннях. Розроблено комплекс заходів щодо подальшого розвитку інтелектуального потенціалу та масштабування ринку інтелектуальної власності на теренах України, що забезпечить зрівняння за якістю або такі, що перевершують кращі світові практики, умови для інтелектуальної творчості.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, інноваційна діяльність, інтелектуальний потенціал, захист прав інтелектуальної власності, капіталізація інтелектуальної діяльності.

JEL Classification: D23; O15; O34; P14.

АКТИВИЗАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ И ИНТЕНСИФИКАЦИЯ ПРОЦЕССА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИКИ, ОСНОВАННОЙ НА ЗНАНИЯХ

Островская Галина Иосифовна
кандидат экономических наук, доцент
Тернопольский национальный технический университет
имени Ивана Пулюя
ул. Руська, 56, Тернополь, 46001, Украина
e-mail: h.ostrowska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9318-2258

Статья посвящена вопросу активизации интеллектуального потенциала предприятия и интенсификации процессов интеллектуальной собственности в условиях экономики, основанной на знаниях. Исследован зарубежный опыт в сфере масштабирования рынка интеллектуальной собственности, освещены состояние и тенденции его развития. Обоснованы вызовы для Украины в контексте комерциализации интеллектуальных прав. Выделены важные направления

трансформации сферы интеллектуальной собственности как основного инструмента научно-технологического и творческого развития в целом. Освещено институциональное регулирование процессов эффективного использования интеллектуального потенциала и коммерциализации результатов интеллектуальной деятельности в условиях экономики, основанной на знаниях. На основе исследования правовых, финансовых и организационных институтов, стимулирующих развитие интеллектуально-инновационных технологий, обобщены ключевые тенденции в экономике, основанной на знаниях, в контексте парадигмы капитализации интеллектуальной собственности на почве институционального подхода: ускорение трансформации интеллектуальных ресурсов в интеллектуальный капитал; соответствие вознаграждения, получаемого специалистом, оплате знаний; сращивание интеллектуального капитала с финансовым. Доказано, что влияние институтов в украинской экономике приводит к другим тенденциям: диспропорции между сферами формирования интеллектуальных ресурсов и интеллектуального капитала; замедлению процессов интеллектуального капитала институциональными условиями. Предложены основные направления развития сферы интеллектуальной собственности во взаимосвязи с процессом инновационного развития экономики, основанной на знаниях. Разработан комплекс мер по дальнейшему развитию интеллектуального потенциала и увеличению рынка интеллектуальной собственности в Украине, что обеспечит сопоставимые по качеству или такие, которые превосходят лучшие мировые практики, условия для интеллектуального творчества.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, инновационная деятельность, интеллектуальный потенциал, защита прав интеллектуальной собственности, капитализация интеллектуальной деятельности.

JEL Classification: D23; O15; O34; P14.

INTELLECTUAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE ACTIVATING AND INTELLECTUAL PROPERTY PROCESSES IN THE INTENSIFICATION OF KNOWLEDGE- BASED ECONOMY

Halyna Ostrovska

Ph.D (Economics), Associate Professor

Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

56, Ruska str., Ternopil, 46001, Ukraine

e-mail: h.ostrovska@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9318-2258

This article addresses the issue of activating the intellectual potential of the enterprise and intensification of intellectual property processes in a knowledge-based economy. The article focuses on foreign experience in the field of scaling the intellectual property market and the state and tendencies of its development. Challenges for Ukraine in the context of commercialization of intellectual property rights are substantiated. The sphere of intellectual property as the main tool of scientific-technological important transformation directions and creative development in general are singled out. The institutional regulation of intellectual potential and commercialization of the intellectual activity in a knowledge-based economy results processes effective use is highlighted. Based on the study of legal, financial and organizational institutions that stimulate the development of intellectual and innovative technologies, the knowledge-based economy key trends are summarized in the context of intellectual property based on institutional approach capitalization paradigm: accelerating the intellectual resources transformation into intellectual capital; correspondence of the remuneration received by the specialist to payment of knowledge; merging intellectual capital with financial. It is proved that the influence of institutions in the Ukrainian economy leads to a disproportion between the intellectual resources formation spheres and intellectual capital; the intellectual capital use by institutional conditions processes slowing down. The main directions of intellectual property sphere development in connection with the process of knowledge-based economy innovative development are offered. A set of measures has been developed for further development of intellectual potential and intellectual property market scaling in Ukraine, which will provide comparable in quality or superior to world best practices conditions for intellectual creativity.

Keywords: Socio-economic Development, Innovative Activity, Intellectual Potential, Protection of Intellectual Property Rights, Capitalization of Intellectual Activity.

JEL Classification: D23; O15; O34; P14.

Вступ. Кінець ХХ-го – початок ХХІ-го ст. ознаменувався соціально-економічними трансформаціями в житті суспільства. За цих умов процеси експонентно зростаючої інформатизації, бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, стирання меж між різними бізнес-середовищами стають визначальними у сфері стратегічних пріоритетів сучасних підприємств. Необхідність реагування суб'єктів господарювання на зазначені зміни обумовлює актуалізацію наукових досліджень у напрямі визначення джерел стійких конкурентних переваг та механізмів ефективного використання інтелектуального потенціалу. При цьому важливим стратегічним завданням сучасного промислового підприємства стає вибір інноваційного шляху розвитку, що тісно пов'язаний із модернізацією виробництва, реалізацією принципу клієнтоорієнтованості та дотриманням знаннєво-орієнтованого підходу при виборі бізнес-моделі, що не порушує природного базису виробництва. Це означає трансформацію «індустріального підприємства» в «інтелегентне підприємство», функціонування якого базується на знаннях і креативності персоналу (Собко, 2016).

Національною метою для України ХХІ ст. має стати розбудова економіки, заснованої на знаннях, в основу парадигми якої закладена нова якість знання, технології його інтеграції та капіталізації, а також підвищена відповідальність особистості перед соціумом, майбутніми поколіннями та навколишнім природним середовищем за наслідки власної бізнес-діяльності. Ядром економіки, заснованої на знаннях, є інститут інтелектуальної власності – нові результати інтелектуальної, творчої діяльності, забезпечення їх правової охорони на зовнішніх ринках передують матеріальному руху товарів і послуг. Від того, які результати інтелектуальної діяльності, залучені в економічний та цивільний обіг, яка швидкість обігу та їхня цінність, безпосередньо залежить динаміка зростання внутрішнього валового продукту та глобальних індексів конкурентоспроможності національної економіки. За цих умов подолання «розриву» між отриманням деякого позитивного результату інтелектуальної діяльності та його комерційним використанням є надскладним завданням, що вимагає адекватного оцінювання перспектив комерційного використання об'єкта інтелектуальної діяльності і прав на нього з урахуванням зарубіжного досвіду, накопиченого в цій сфері. Разом з цим варто враховувати суттєві відмінності, зумовлені як особливостями національної культури кожної країни, так і усталеною століттями їх правовою культурою. Таким чином, процес комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності характеризується, по-

перше: специфікою інноваційних технологій, по-друге, своїм складним змістом, по-третє, участю різного роду суб'єктів; по-четверте, унікальністю кожного об'єкта та угоди інтелектуальної власності, ринку аналогів не існує; і, по-п'яте, залученням венчурного інвестора для високо ризикового проекту.

Метою дослідження є поглиблення теоретичного і прикладного підґрунтя та розроблення рекомендацій в контексті активізації інтелектуального потенціалу підприємства та інтексифікації процесів у сфері інтелектуальної власності.

Огляд літератури. Наукові ідеї таких вітчизняних науковців, як В. Геєць та А. Гриценко, Г. Пилипенко та Н. Федорова, Б. Патон, Н. Брюховецька та І. Булеєв, О. Бутнік-Сіверський, Б. Андрушків, О. Кузьмін та Л. Ліпич, О. Собко, А. Наливайко та О. Гребешкова, С. Ілляшенко, Й. Ситник, Г. Андрущук, Ю. Капіца та інших спрямовані на ґрунтовні дослідження проблематики, пов'язаної з теоретико-методологічними та прикладними засадами управління інтелектуальним потенціалом та капіталізацією майнових прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання. Активного вивчення набули соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти, науки та інновацій як складові реконструктивного розвитку економіки України (Геєць, Гриценко та ін., 2019; Патон, 2019; Пилипенко та ін., 2020). Н. Брюховецькою та І. Булеєвим висвітлюються ресурси і механізми інноваційного розвитку промислових підприємств України. О. Бутнік-Сіверським (2017) досліджуються аспекти формування неоекономіки в сфері інтелектуальної власності з позиції процесів інтенсифікації. Б. Андрушківим (2017) узагальнюються напрями ефективного використання інтелектуального потенціалу підприємства, як засобу входження його у європейський економічний простір. О. Кузьміном та Л. Ліпич (2014) розглядаються методологічні аспекти концепції управління інтелектуальним потенціалом, як інструментарію підвищення конкурентоспроможності підприємства, О. Собко концентрує свою увагу на використанні інтелектуального капіталу і креативності підприємства. А. Наливайком та О. Гребешковою (2014), С. Ілляшенко (2018) досліджується сучасна парадигма менеджменту знань. Й. Ситником (2017) конкретизується напрям актуалізації персоналу. Г. Андрущуком досліджується інтелектуальна власність у наукоємних виробництвах і оборонній сфері в системі національної безпеки. Однак звернемо увагу на обмеженість наукових публікацій щодо процесу імплементації норм європейського законодавства до національного у сфері інтелектуальної власності. Суттєвий внесок у цьому напрямі належить творчим колективам

під керівництвом Ю. Капіци, а також науковим дослідженням, що виконуються в рамках діяльності НДІ інтелектуальної власності НАПрН України. В умовах поглиблення міжнародної економічної інтеграції України, актуальними є подальші розробки за спрямуванням ефективного використання інтелектуального потенціалу підприємства, інтенсифікації процесів інтелектуальної власності та вдосконалення процедур і способів її захисту.

Методологія дослідження. Методологія дослідження побудована на основі синтезу загальної теорії систем, теорій економічного розвитку, економічного аналізу та інноватики. Такий підхід дає змогу більш повно розкрити економічні процеси, які відбуваються у вітчизняній економіці, її промисловості та суб'єктах господарської діяльності в умовах зміни парадигми та векторів розвитку.

Для досягнення поставленої мети використовуються такі методи дослідження, як: метод наукової абстракції, діалектичний метод, а також методи аналізу та синтезу.

Основні результати. Викликом для України в контексті комерціалізації інтелектуальних прав є низька частка нематеріальних активів у складі сукупних активів підприємств. Світовий досвід та тенденції розвитку фінансового ринку свідчать про те, що вартість нематеріальних активів у загальній вартості бізнесу становить від 40 % до 90 %. Варто зазначити, що вартість нематеріальних активів вітчизняних підприємств складає від 2 % до 5 %, тоді як, за досконалою оцінкою, може становити від 15 % до 20 % (Ostrovska et al., 2020). Цю ситуацію практики пояснюють тим, що українська економіка все ще перебуває на індустріальному етапі розвитку й

у структурі доданої вартості переважають продукти з низьким рівнем переробки (сировина і напівфабрикати). Зростання нематеріальних активів підприємств можливе за рахунок активного залучення в цивільний і економічний обіг підприємствами технологічних рішень, забезпечених правовою охороною, і їх справедливої оцінки. На жаль, цьому перешкоджає чинний режим оподаткування. На противагу цьому у світі діють понад 4 млн патентів, щороку подається понад 700 тис. заявок на патентування, міжнародний ринок ліцензій оцінюється експертами у 73 млрд дол. США щорічно. Обсяг світової торгівлі ліцензіями на об'єкти інтелектуальної власності збільшується щорічно на 12 % (The World Economic Forum, n.d.). За оцінками експертів Всесвітньої організації інтелектуальної власності підтверджено таке: незважаючи на те, що нові економіки активно застосовують систему патентування, використання вказаної системи сконцентроване на 5 % відомств (відомства США, Японії, Китаю, Республіки Корея і Європейське патентне відомство), на які припадає 75 % патентних заявок і 74 % патентів, виданих у всьому світі (The World Intellectual Property Organization, 2018).

В рекомендаціях парламентських слухань «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти та науки» констатується, що в економіці України склалися вкрай несприятливі умови для винахідницької діяльності та використання винаходів. Винахідництво та раціоналізаторство втратили характер масового руху, що ускладнює розбудову економіки на інноваційній основі (табл. 1).

Таблиця 1

Надходження заявок на об'єкти промислової власності, од.
Industrial property objects applications receipts, units

Об'єкти промислової власності	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Винаходи	4 814	4 497	4 093	4 049	3 968
Корисні моделі	9 384	8 618	9 559	9 112	9 120
Промислові зразки	2 664	2 080	2 302	2 480	3 042
Знаки для товарів і послуг за національною процедурою	27 280	32 621	35 605	37 817	38 651
Знаки для товарів і послуг за Мадридською системою	18 796	24 652	29 600	30 183	30 899
Топографії ІМС	8 484	7 969	6 005	7 634	7 752
Топографії ІМС	1	–	–	–	–
Кваліфіковані зазначення походження товарів	3	3	–	4	3

Примітка. Дані за попередні роки уточнені.

Джерело: розраховано автором на основі річного звіту державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (Український інститут інтелектуальної власності, 2019)

Проаналізувавши дані, можна констатувати суттєві викривлення у винахідницькій діяльності. Кількість заявок на корисні моделі

у 2-3 рази перевищує кількість заявок на винаходи (табл. 1), а кількість виданих патентів на корисні моделі у 2-3 рази перевищує кількість виданих патентів на винаходи (табл. 2).

Реєстрація об'єктів промислової власності, од.
Registration of industrial property objects, units

Об'єкти промислової власності	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Винаходи					
Кількість патентів:	3 319	3 014	2 813	2 590	2 469
національні заявники	1 702	1 516	1 277	1 224	1 203
іноземні заявники	1 617	1 498	1 536	1 366	1 266
Корисні моделі					
Всього патентів:	9 196	8 153	9 044	9 442	8 620
національні заявники	9 015	8 035	8 931	9 365	8 471
іноземні заявники	181	118	113	77	149
Промислові зразки					
Всього патентів, з них	2 464	2 521	2 469	2 390	2 297
національні заявники	1 780	1 957	2 134	2 113	2 077
іноземні заявники	684	564	335	277	220
Знаки для товарів і послуг					
Всього свідоцтв:	14 698	12 388	13 618	15 248	15 877
національні заявники	11 150	9 539	11 007	12 986	13 553
іноземні заявники	3 548	2 849	2 611	2 262	2 324

Джерело: розраховано автором на основі на основі річного звіту державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (Український інститут інтелектуальної власності, 2019)

Таким чином, станом на 01.01.2019 р. до Державного реєстру патентів України на винаходи внесено 123121 патент, з них чинними є 22 977 патентів. Результативність патентної діяльності України, крім темпів приросту числа патентів, незначна порівняно з розвиненими країнами. Поряд з падінням інтелектуального потенціалу суспільства, причина низької результативності патентної діяльності полягає також і в тому, що для українських фізичних і юридичних осіб внаслідок суттєвої обмеженості фінансових коштів і, частково, в силу особливостей їх правового становища патентування за кордоном часто є досить обтяжливою процедурою. У той же час визнаймо, що країни ОЕСР контролюють 87 % від загального числа зареєстрованих патентів у світі. Ці показники, на нашу думку, свідчать про абсолютне домінування економіки, заснованої на знаннях.

У цьому контексті відзначимо несанкціонований витік винаходів в обхід Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» (ст. 37), що передбачає реєстрацію пріоритетної заявки на корисну модель (винахід) на теренах України. Безперечним є той факт, що рівень так званої «патентної міграції» досягає 10-12 % обсягу патентування щорічно, за географією міграції: Російська Федерація (51 %), США (11 %), Південна Корея (9 %), Тайвань (3 %), Німеччина (2 %) (Андрощук, 2019). Групу «патентів-втікачів» очолюють конкурентоздатні винаходи з ІТ-технологій (систем та обладнання). Враховуючи вищезазначене, Міністерству освіти та

науки України разом з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України необхідно невідкладно винести на порядок денний питання розробки та впровадження організаційно-економічного механізму державної підтримки закордонного патентування винаходів з передбаченням законодавчих санкцій щодо порушення порядку закордонного патентування.

Наступний виклик для України полягає в тому, що частка приватного сектору в дослідженнях незрівнянно мала, він формує лише третю частину патентів на винаходи, тоді як в країни-лідери домінують з точки зору патентної активності – 70 % всіх досліджень проводиться через приватні підприємства. Цей факт підкреслює величезний потенціал трансформації роботи з технологіями корпоративного сектору. В умовах, коли державні програми не в змозі охопити навіть незначну частину множинності ідей і винаходів, що генеруються в науково-технічній сфері, багато з яких могли б кардинально вплинути на соціально-економічний розвиток, тільки венчурний капітал є одним з основних і найбільш ефективних джерел ризикового фінансування інноваційної діяльності. Активізація залучення вільних капіталів в національну сферу венчурного інвестування інноваційних проектів сприятиме соціально-економічному розвитку країни, ось чому є необхідною ефективна державна політика щодо створення сприятливих умов для розвитку венчурного фінансування в цілях підвищення інноваційної мотивації.

Визначальним викликом, який значною

мірою впливає на інститут інтелектуальної власності як в Україні, так і в усьому світі, є цифровізація економіки. Технології, розвиток яких багато в чому забезпечено завдяки інтелектуальному праву, сьогодні надають найбільш істотний тиск саме на цей інститут. Зокрема, можна виділити низку «великих виликів», найбільш значущих для вказаної сфери:

- передача об'єктів у цифровому середовищі і їх виробництво і/або відтворення спростилися і прискорилися настільки, що перестали супроводжуватися висновком традиційних договорів про передачу прав на такі об'єкти (укладення договору стало більш трудомістким процесом, що вимагає спеціальних знань і витрат, в той час як відтворення і виробництво здійснюються практично «одним кліком»);

- автори і співавтори, а також споживачі знаходяться в украй складних ланцюжках взаємовідносин, пов'язаних з використанням, переробкою і формуванням нових об'єктів інтелектуального права, тому новизну і творчий внесок визначити вкрай складно. Внаслідок цього зростає число суперечок і навантаження на судову систему, деформуються відносини і наростає соціальна напруженість між авторами відкритих публікацій і власниками патентів;

- з'являються нові, цифрові стандарти опису об'єктів інтелектуального права, придатні безпосередньо для виробництва, при цьому отримання правової охорони як і раніше вимагає формальних «текстових» описів.

Таким чином, необхідно вказати на те, що Україна вступає в епоху цифрових ринків інтелектуальних прав в умовах несформованої культури створення, обігу та споживання нематеріальних благ.

Сьогодні країна є «наздоганяючою» в цій сфері і змушена приймати стандарти, сформовані країнами-лідерами. Це створює суттєві ризики – імпорту і впровадження зарубіжних стандартів призводить до відтоку «мізків»: отримавши навички поводження і розуміння цінності інтелектуального продукту, українські вчені, інженери, представники творчих індустрій прагнуть переїхати в більш розвинене середовище управління інтелектуальним продуктом, що пропонує налагоджені та ефективні інструменти отримання справедливої винагороди за їх інтелектуальну працю. Тим самим найбільш продуктивні вітчизняні вчені, інженери і загалом творці реалізують свій талант і створюють додатковий продукт в інших економіках і юрисдикціях.

Істотну загрозу створює і недостатня присутність України на ринку наукових творів. З урахуванням того, що найбільш значущі в світі платформи відкритого обміну

знаннями та стандарти обігу наукових творів сформовані без участі України, існують ризики стримування і обмеження можливостей залучення інвестицій і просування країни, як глобального гравця в перспективних галузях науки.

Важливою характеристикою ефективного використання інтелектуального потенціалу в економіці, заснованій на знаннях, є те, що стратегічне управління інтелектуальною власністю науково-дослідних структур, наряду з науковими дослідженнями, є однією з основних цілей державної політики, і акцентується на таких аспектах: запровадження протоколу обмежень на поширення результатів досліджень, досягнення незалежності в дослідженнях, розв'язання фінансових конфліктів інтересів сторін, управління зростаючими диспропорціями в фінансуванні галузей, вирішення питань власності і розподілу доходів від досліджень, що фінансуються державою. У зв'язку з цим процеси розвитку та використання інтелектуального потенціалу в такій економіці характеризуються достатністю та більшою ефективністю, що базується на чіткому виконанні державної політики в цій сфері.

У більшості країн спостерігається тенденція закріплення прав інтелектуальної власності на інтелектуальні продукти, що створюються за рахунок держави, безпосередньо за університетами й іншими неприбутковими науковими організаціями. Наприклад, у США до початку 1980-х рр. патенти на результати університетських досліджень, профінансованих державою, передавались уряду, що не мав спеціального механізму їхньої комерціалізації. Як наслідок, урядом ліцензувались лише 4 % з 28 тис. патентів, якими він володів. Після прийняття у 1980 р. закону Бея-Дула, що скасував державну монополію та стимулював передачу винаходів, більшість університетів-учасників великих науково-дослідних програм, прийняли положення про патентну політику та відкрили спеціальні відділи комерціалізації інтелектуальної власності. Відмовившись від власності, держава вивела університети на ринок реальних власників науково-технологічних результатів, стимулювала формування необхідних інфраструктур щодо правової охорони, передачі та комерціалізації технологій і тим самим забезпечила базові умови для взаємодії всіх учасників процесу розробки, охорони, передачі та використання технологій в економіці країни. Університетська система США стала одним з основних джерел нових технологій і великим ліцензіатом.

У світі наслідків впливу закону Бея-Дула, аналогічні заходи було вжито в низці європейських країн. При цьому в багатьох з них

відбулася відмова від так званих «професорських привілеїв», що діяли протягом десятиліть. Нині багато європейських країн – Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Іспанія, Німеччина, Португалія, Франція та Швеція, – закріпили правову модель, відповідно до якої виняткові права належать організації-роботодавцю. На противагу цьому, Грецією, Італією, Фінляндією та Швецією введено в дію змішану модель (права можуть належати як організації-роботодавцю, так і автору). Загалом, існуючі в Європі законодавчі норми в різних країнах помітно різняться, при цьому основна правова тенденція в досліджуваній сфері спрямована на вирішення проблеми оптимізації розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності, повністю або частково отриманих з використанням публічних коштів. Таким чином, в більшості країн ЄС права на результати таких наукових досліджень поділяються між державними дослідницькими організаціями, куди входять університети, інститути, факультети-лабораторії тощо і авторами-дослідниками, котрим належить в різних країнах від 15 до 60 % ліцензійних платежів.

Вивчення існуючих правових моделей розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності, створених за рахунок або з залученням коштів бюджету, підкреслює, що з точки зору європейської законодавчої практики позитивна відповідальність і правові стимули в цій сфері завжди розглядаються як взаємопов'язані. У досить неоднорідному європейському правовому контексті відповідальність за введення результатів інтелектуальної діяльності в економічний обіг майже без винятків накладається на власника відповідних прав на результати (в даному випадку на університети). При цьому головним двигуном діяльності є різні види стимулів для учасників інноваційного процесу, а не правові та економічні аспекти заборони.

Оскільки в рамках чинного законодавства економічна діяльність з використання результатів наукових досліджень не суперечить основним завданням науки, додатковий дохід як для самих дослідників, так і для інститутів не перешкоджає успішному досягненню поставлених перед ними цілей. Навпаки, цей дохід розглядається як необхідний економічний імпульс для стимулювання успішної інноваційної діяльності та витрачається на розвиток і оновлення виробничої бази. Так, чинним законодавством Ірландії запроваджено систему додаткових стимулів отримання доходу від передавання прав на технології на основі суттєвих податкових пільг.

Ще раз підкреслимо, що сучасні підходи європейських країн щодо вказаної проблеми

полягають у створенні сприятливих умов через систему стимулювання для різних гравців процесу створення і комерціалізації технологій. Системи стимулювання комерціалізації результатів наукових досліджень на законодавчому рівні, що застосовуються в країнах ЄС, включають непряме майнове, фінансове та соціальне стимулювання. До них можна віднести права на володіння акціями в створених компаніях за умови збереження статусу вченого ДержНДІ протягом 6 років (Італія, Іспанія, Німеччина, Португалія, Франція), право одночасного виконання функцій вченого і підприємця (Франція), право вченого на пошукування бюджетних коштів з метою створення інноваційної компанії (Бельгія, Німеччина, Франція, США), можливість залучення академічної науки в НДДКР – наділення університетів правом ведення бізнесу через свої холдингові компанії і легальна їх участь в start-up компаніях (Швеція), рівнозначне пріоритетне і непріоритетне використання наукових результатів (ЄС).

У підсумку можна зробити висновок про те, що головними тенденціями американської та європейської практики розробки і застосування правового механізму запровадження в економічний обіг результатів інтелектуальної діяльності, створених за рахунок або з залученням публічних коштів, є:

- а) введення законодавчої норми, яка визначає завдання комерціалізації як одного з основних профілів дослідних організацій;
- б) закріплення прав на результати інтелектуальної діяльності за виконавцями (організаціями-розробниками) та рентних доходів і додаткових можливостей за авторами;
- в) стимулювання університетами та науковими організаціями процесів передачі прав на результати інтелектуальної діяльності у виробничу сферу задля прискорення комерціалізації вказаних результатів шляхом закріплення частини доходу та системи додаткових стимулів між окремими дослідниками, інститутом і посередником.

Особливістю розвитку інтелектуальних ресурсів в економіці розвинених країн також є державне стимулювання процесів інтеграції інтелектуального та фінансового капіталів. Вченим-дослідникам, що займаються розробками, надається право брати участь у капіталі виробничих підприємств (у вигляді пайової, партнерської участі автора в створенні нових технологічних компаній на основі власних розробок), закріплюючи за собою право на дохід і на формування політики підприємства, тим самим маючи можливість управляти рухом і економічною реалізацією розробок. Законодавчі інститути забезпечення та стимулювання процесів, пов'язаних з використанням інтелектуального капіталу в

економіці, заснованій на знаннях, взаємодіють з фінансовими інститутами, які спираються на механізми державного і приватного фінансування.

Розглянемо існуючі механізми, що знаходять застосування в США, Канаді, Японії, Великобританії та країнах ЄС:

- методи державної фінансової підтримки НДДКР представлені як проведення контрактних наукових досліджень, грантове фінансування, державне кредитування та державні гарантії для отримання банківського кредиту, розміщення держзамовлень на НДДКР стратегічно орієнтованої продукції, пайова участь у наукових інноваційних дослідженнях (близько 50 %), експортно-імпортні квоти для підтримки виробників та наукомісткого національного продукту, державне фінансування витрат за патентний захист (до 10 % від вартості НДДКР), координація відбору високорентабельних результатів комерціалізації внаслідок фінансового стимулювання розвитку інституту трансферу інноваційних технологій тощо;

- приватні механізми фінансування представляють приватні інвестиції, створення патентних і венчурних компаній, фондів і бізнес-ангелів;

- приватно-державне партнерство отримує широкий розвиток в зв'язку з тим, що комерціалізація технологій визначається в основному попитом на дослідження і розробки з боку недержавного (приватного) сектора.

Низка європейських країн підкріплює роль приватно-державних партнерств у сфері комерціалізації інноваційних технологій. Цей аспект відображається у статті витрат федерального бюджету, законодавчих ініціативах та розробці нових програм. Наприклад, у Нідерландах діючими є чотири основні програми державно-приватного партнерства, бюджет яких становить близько 11 % бюджету уряду з науки і технологій загалом. Ісландська дослідницька рада здійснює чотири програми партнерства, частка яких становить близько 18 % фінансування досліджень і розробок. В Італії у 1990 рр. були введені різні законодавчі акти, в рамках яких засновані Національні наукові ради (CSN), що формують науково-технічну асамблею (AST), яка об'єднує представників університетів, дослідницьких інститутів, державної адміністрації та приватного сектора;

- механізм спільного фінансування (співфінансування) разом з міжнародними партнерами використовується, наприклад, при апробації практики угод про проведення спільних досліджень за умови передачі прав на створені об'єкти інтелектуальної власності організаціям-розробникам і промисловим

фірмам, в тому числі організаціям малого бізнесу.

До фінансових стимулів інтелектуальної діяльності дослідників-авторів і застосування своїх результатів у виробництві відносяться згадувані вище ліцензійні платежі (роялті), що встановлюються між дослідниками і дослідницькими організаціями, а також податкове звільнення отримання цих платежів в деяких країнах.

До фінансових стимулів для дослідників-компаній можна віднести:

- 1) податкові преференції, пільги/канікули підприємствам, які здійснюють наукові дослідження, уникнення подвійного оподаткування, надання практичної допомоги малому підприємництву в складанні звітів про стан інтелектуальної власності з метою пошуку інвесторів;

- 2) фінансове стимулювання. В ЄС існують різні приклади програм, які спрямовують значні фінансові ресурси для стимулювання комерціалізації технологій. Ці програми діють в національному масштабі, а також в загальноєвропейському (структурні фонди). Це програми співфінансування контрактного наукового дослідження, субсидування послуги з комерціалізації технологій, надання стартового капіталу в межах нових (start-up) компанії тощо;

- 3) нефінансові стимули. До таких послуг, як правило, відносяться: навчання персоналу, сприяння у патентуванні, в сертифікації продукції, надання площ в інкубаторах і технопарках тощо;

- 4) стимулювання контрактних наукових досліджень (або промислової кооперації), як одне з основних джерел доходу для більшості наукових організацій/університетів у Європі та сучасний канал трансферу технологій. Основні аспекти стимулювання контрактних наукових досліджень відображені в сьомій рамковій програмі (The Framework Programme, FP) – головному інструменті Європейського союзу в контексті фінансового стимулювання спільних досліджень та комерціалізації;

- 5) підтримка національних виробників інновацій: впровадження сучасних механізмів зниження витрат на НДДКР, підтримка малого підприємництва та середнього бізнесу шляхом обмежувальних заходів щодо впливу великих фірм (антимонопольне законодавство), участь у створенні spin-off-компаній, підтримка програми розвитку національних брендів.

Таким чином, ефективно використання інтелектуального потенціалу та розвиток інтелектуального капіталу забезпечено фінансовими інститутами державного і приватного фінансування та фінансового стимулювання

дослідників (компенсаційні виплати і зниження податків) і фірм (податкові і натуральні преференції і програми).

Найбільш ефективні та популярні механізми податкового стимулювання, що використовуються у світовій практиці оподаткування на сьогодні подано в табл. 3.

Таблиця 3

Механізми податкового стимулювання розвитку інтелектуальної власності
Mechanisms of tax incentives for intellectual property development

Механізм податкового стимулювання	Об'єкт стимулювання	Країни, які використовують ці заходи податкового стимулювання
Податковий кредит на дослідницькі витрати	Обсяг інвестицій у НДДКР, співробітництво інститутів та приватного сектору	США, Канада, Норвегія, Великобританія, Франція
Інвестиційний податковий кредит	Інвестиції в технологічну модернізацію виробництва промислових підприємств	США
Списання витрат на НДДКР	Обсяг інвестицій у НДДКР та темпи зростання вказаних інвестицій	Німеччина, Австрія, Бельгія, Великобританія, Австралія, Данія, Угорщина та ін.
Спеціальні режими амортизації основних засобів	Дослідницьке обладнання, інвестиції в дорозі	США, Австрія, Швеція, Данія, Бельгія, Італія, Ірландія, Іспанія, Португалія
Податковий кредит на заробітну плату	Інвестиції в людський капітал	Нідерланди
Податкові пільги на іноземний дохід	Трансфер інноваційних технологій	Країни члени організації економічного співробітництва та розвитку
Податкові пільги на інвестиційний прибуток від продажу цінних паперів (акцій)	Високоризикові інвестиції, інноваційна дифузія	США

Враховуючи вищенаведене, зазначимо, що фінансові та правові інститути економіки, заснованої на знаннях, забезпечують і стимулюють розвиток наукових та прикладних досліджень й промислових виробництв на підґрунті створених інтелектуальних продуктів, що мотивується інтелектуальною рентою власника інтелектуального капіталу.

У зв'язку з тим, що система економіки, заснованої на знаннях, ґрунтується на злагодженому функціонуванні ланцюга інноваційного процесу, особливого значення набувають організаційні інститути.

Організаційне забезпечення інноваційних процесів в Європі здійснюється за допомогою бізнес-сектора, який володіє 2/3 всього науково-дослідного потенціалу, представленого технопарками (ЄС), технозонами (США), технокомплексами, холдингами (Швеція) і багатогалузевими корпораціями. Як правило, вони формуються у вигляді кластерних наукових об'єднань інститутів, університетів, посередників – центрів трансферу технологій і промислових підприємств. Тут відбувається концентрація інтелектуального потенціалу вчених і дослідників та інтелектуальної власності, що дає змогу в найкоротші терміни випускати нову продукцію, яка затребувана ринком і не має аналогів. Метою створення кластерів є залучення зовнішніх інвестицій на дослідження і розробки в певні

регіони з інноваційно-інвестиційним оснащенням матеріально-виробничої бази, а також в регіони без будь-якого наукового або виробничого минулого, але з високою якістю життя і сприятливим середовищем як для дослідників, так і для інноваційної діяльності. Таким чином була створена модель наукових парків, яка базується на досягненнях науки і техніки університетів і науково-дослідних інститутів в умовах сприятливого середовища, іміджу та комунікацій. За розвитку будь-якого наукового парку враховуються такі чинники: якість технологічних ресурсів, якість навколишнього середовища, державна підтримка та стимули, наявність однієї або декількох спеціальних служб (бізнес-нерухомість, інноваційний центр, телекомунікаційна інфраструктура, можливості тестування або стандартизування).

Наукові парки, пов'язані з науковими установами, роблять акцент на залученні нових високотехнологічних компаній (start-up), або на залученні зовнішніх інвестицій. У цьому контексті необхідно роз'яснити застосування терміна start-up компаній. Дослідження Європейської комісії виявило чотири основні типи наукомістких компаній, покликаних просувати результати наукових досліджень – забезпечити комерціалізацію і виробництво продукту / послуг:

- технологічні start-up-компанії – нові

високотехнологічні компанії, що займаються виробництвом і послугами у сфері високих технологій за спеціальним замовленням;

- науково-дослідні spin-off-компанії (академічні та корпоративні) – нові компанії, що займаються комерціалізацією створених і створюваних технологій, як правило, на базі університетів, що діють за технологічними пропозиціям з їх боку. Такі компанії складають 25-30 % від усіх наукомістких компаній в Європі;

- технологічні spin-in-компанії – займаються комерціалізацією наявних результатів, діючи з боку ринку і попиту;

- компанії – адаптери технологій, які покликані залежно від ринкового попиту вишукувати і виробляти можливості для досліджень і створення технологій, тобто забезпечують відповідність потреб ринку з наукою. Одже, на компанії – адаптери технологій безпосередньо покладено функцію практичної реалізації зворотного зв'язку між існуючими суспільними потребами, ринком і наукою.

Всі типи нових компаній тісно взаємодіють між собою. Власне виробництвом продукції займаються start-up-компанії, які поділяються на згадані три типи. Виконуючи посередницькі функції – забезпечуючи зв'язок університетів з ринком, ці компанії представляють роботу центру трансферу технологій та є незамінною ланкою в процесі комерціалізації.

При цьому організаційна інфраструктура забезпечення та розвитку комерціалізації включає різноманітні варіанти технологічних організацій-посередників, а також організацій, які виконують ті або інші функції комерціалізації та розташовані в цих же кластерах. Це спеціальні організації – державні агенти, які підтримують комерціалізацію технологій: ANVAR (Agence Nationale de Valorisation de la Recherche) у Франції, Національне технологічне агентство (TEKES) в Фінляндії, Британська технологічна група (British Technology Group) у Великобританії та ін., що координують реалізацію спеціальних програм і проектів за цим напрямом. Крім них існують також інші організації:

- центри комерціалізації – своєрідні об'єднання розглянутих вище європейських нових технологічних компаній. Наприклад, у США створення і розвиток центрів стимулює Закон про технологічні інновації Стівенсона-Уайдлера 1980 р., який вимагає від кожної федеральної лабораторії створення офісу з виявлення комерційно цінних технологій;

- мережеві організації в галузі трансферу технологій і зв'язків науково-дослідних інститутів з промисловістю – виконують ті ж функції і є своєрідним варіантом розвитку європейських нових технологічних компаній.

Зокрема, у Франції існує більше десятка мережевих організацій – це дослідні мережі та мережі технологічних інновацій, які покликані організувати співпрацю між бюджетними дослідними структурами і промисловими центрами з пріоритетних напрямів досліджень. Мережі об'єднують основних учасників у сфері технологій і промисловості: дослідницькі структури, великі промислові групи та МСП, університети та інженерні установи вищої школи, асоціації та професійні спілки, технічні центри, економічні об'єднання. Партнери з інших країн Європейського співтовариства також можуть брати участь в проектах;

- організації підготовки кадрів – одним з елементів інфраструктури підтримки інноваційної діяльності є система підготовки та перепідготовки кадрів для цієї сфери, представлена тренінг-центрами. Вказані центри можуть створюватися при університетах, а також формуватися як самостійна мережа центрів, які здійснюють інформаційні, консультаційні та тренінгові функції. Такі спеціалізовані центри широко поширені в європейських країнах. Як приклад, можна привести Європейський інститут – European Private Equity and Venture Capital Association Institute, який був створений в 1987 р.

Процес стимулювання розвитку розглянутих європейських компаній забезпечує низка схем і підходів, що супроводжуються визначенням законодавчих рамок і фінансових можливостей для участі і роботи дослідників-авторів і власників інтелектуального капіталу в них, серед яких доцільно виокремити:

- пайову участь – акціонерну форму вкладу в капітал (share-holding) (Нідерланди, Ірландія, Німеччина), яка містить певні законодавчі обмеження, (наприклад, в Німеччині науково дослідні інститути мають право на володіння акціями в розмірі 25 % і лише протягом восьми років, у Франції дослідник – державний службовець – може бути власником лише 15 % акціонерного капіталу компанії);

- участь в компаніях на основі дослідних відпусток зі збереженням окладу і статусу вченого (Греція) або на певний термін (чотири роки – Іспанія).

Таким чином, організаційне забезпечення сфери концентрації інтелектуального капіталу в країнах ЄС відбувається за допомогою кластерів, в яких шляхом додаткових стимулів об'єднуються наукові організації, центри трансферу, підприємства промисловості і сфери послуг.

З краї, що активно розвиваються, вдалим слід визнати досвід Китаю в частині створення мотиваційної системи комерціалізації інтелектуальної власності. Дослідження в цій

сфері виявили основні постулати, які прояснюють механізм мотивації. Перша теза: державна політика Китаю визначає і офіційно закріплює курс на інноваційну економіку через ринок інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність є центральною сполучною ланкою щодо формування та реалізації цієї політики аж до рівня підприємства, технопарку. Друга теза: комерціалізація інтелектуальної власності з закріпленням прав. Якщо розглядати в порівнянні концепції технопарків, що розробляються в Україні та в Китаї, то вони принципово різняться. В українській концепції немає сполучної ланки. Візуально це трикутник, у кожному з кутів якого знаходяться, відповідно, центр ідей (університет), науково-виробничий центр (науково виробничий майданчик, де ці ідеї апробуються) і центр менеджменту (де отримані результати реалізуються на зовнішній ринок). У концепції Китаю в центрі цього трикутника є четвертий елемент: центр інтелектуальної власності, через який проходять зв'язки між усіма кутами, центрами трикутника. Отже, інфраструктурний підхід дає змогу вирішувати проблеми комерціалізації інтелектуальної власності. Для того, щоб напівфабрикат, який отримують за підсумками НДДКР, став товаром, потрібно провести мінімум вісім-десять ітерацій. Ці ітерації виконують на даний час розрізнені структури. Таким чином, створення адекватної комерційної структури, що забезпечує реалізацію інноваційного процесу – це третя теза.

У підсумку ми можемо прийти до висновку про те, що організаційні інститути економіки, засновані на знаннях, забезпечують своєчасність комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності і призводять до високої якості і достатності процесів ефективного використання інтелектуального потенціалу та накопичення інтелектуального капіталу.

На основі сказаного вище, пропонуємо такі основні напрями розвитку сфери інтелектуальної власності.

Важливим напрямом трансформації сфери інтелектуальної власності, як основного інструменту науково-технологічного та загалом творчого розвитку, є створення цифрової інфраструктури, що забезпечує формування «мереж знань» (Ostrovska, Maliuta, Sherstiuk, Lutsyuk, & Yasinetska, 2020) для взаємодії дослідників, технологічних підприємців та інвесторів з метою створення нових продуктів і послуг, що надають можливості:

- обміну ідеями та інформацією про результати досліджень і розробок на допатентній стадії з гарантованим захистом таких відомостей;
- укладення договорів про розподіл майбутніх прав на результати інтелектуальної

діяльності (РІД);

- планування наукових, науково-технічних та інноваційних проєктів і забезпечення ефективного управління як проєктами, так і отриманими результатами;
- захисту інтересів учасників, включаючи забезпечення доходів від розпорядження інтелектуальними правами за рахунок нових сервісів (патентні пули, патентні аукціони тощо, в тому числі при входженні в міжнародні колаборації).

Проведення своєчасного «оцифрування процесів» надання послуг у сфері інтелектуальної власності з дедалі більшим їх зміщенням в бік використання машинного навчання, створення і використання відкритих даних дасть змогу забезпечити розвиток захищених конкуруючих децентралізованих приватних і приватно-державних сервісів у сфері створення об'єктів інтелектуальної власності та цивільно-правового обігу прав на них.

Механізмами реалізації зазначеного напряму можуть стати такі:

- програма інформатизації державних органів, що передбачає формування відкритих даних і інтерфейсів доступу до державних інформаційних систем, з одночасною підтримкою і стимулюванням розвитку приватних систем і зручних ІТ-сервісів – як аналітичних, так і експертних;
- автоматизація процесу оформлення і управління правами на РІД в організаціях, виведення таких сервісів в конкурентне середовище;
- створення доступних інструментів з аналізу інформації з прав на РІД і засобів індивідуалізації для підтримки прийняття рішень;
- формування цифрових платформ сприяння розпорядженню і захисту прав на результати інтелектуальної діяльності.

Другим і не менш значущим напрямом є формування динамічного ринку інтелектуальних прав, що розвивається, створення класу «ефективних власників», що володіють значущими для економічного розвитку результатами інтелектуальної діяльності.

Вибудовування системи розробки технологій на основі кращих практик потребує вирішення низки завдань, включаючи:

- реалізацію політики заохочення творчості через розбудову захисту прав авторів, в тому числі на одержання справедливої винагороди на основі даних про використання результатів, включаючи їх переробку, отриманих з цифрових систем і платформ;
- забезпечення державної підтримки створення та використання якісного і затребуваного вітчизняного інтелектуального продукту, що сприяє імпортозаміщенню і зростанню експортного потенціалу;

– стимулювання економічної активності через надання державою безоплатних ліцензій або відчуження виключних прав на РІД українським особам для створення робочих місць на території України;

– підтримку створення та впровадження нових продуктів і послуг, а також технологій на основі результатів, що належать переважно українським правовласникам;

– формування ефективних інструментів захисту, моніторингу та реагування на порушення інтелектуальних прав, попередження та припинення порушень у сфері інтелектуальної власності;

– вдосконалення законодавства в сфері інтелектуальної власності, в тому числі випереджаючий розвиток національного регулювання з урахуванням сучасних світових технологічних тенденцій.

Третім напрямом є формування масової культури в сфері інтелектуальної власності, що включає:

1) навчання винахідництву, раціоналізаторству і творчому підходу до вирішення актуальних виробничих і технологічних завдань, управлінню інтелектуальною власністю, зокрема, правами на технології за всіма рівнями освіти (середня, вища, додаткова професійна), з акцентом на сучасні освітні технології та дистанційне навчання;

2) розвиток культури використання патентної інформації для підвищення ефективності досліджень і розробок, для технологічного обміну (патентні дослідження і патентні ландшафти);

3) розвиток систем управління інтелектуальною власністю в наукових і освітніх установах, а також екосистемою, що формується навколо них, в тому числі через забезпечення підтримки малих інноваційних підприємств, що комерціалізують права на результати інтелектуальної діяльності;

4) розвиток управління інтелектуальною власністю на підприємствах, включаючи введення податкових пільг, що усувають перешкоди до створення нематеріальних активів організаціями та відмови – за загальним правилом – держави від розпорядження правами на результати, створеними з використанням бюджетних коштів для прискорення введення таких прав у цивільно-правовий обіг;

5) розвиток ринку професійних посередників в сфері правової охорони результатів інтелектуальної діяльності і трансферу технологій;

6) формування суб'єктами України, що володіють підвищеним потенціалом науково-технологічного розвитку, регіональних програм розвитку ринку інтелектуальної власності.

Четвертим напрямом, значущим як для

сфери авторського, так і для сфери патентного права, є формування нових форматів опису об'єктів інтелектуального права, а також стандартів послуг, в тому числі тих, що спрощують і розширюють можливості авторів і правовласників за індивідуальним управлінням правами в цифровому середовищі, включаючи:

– впровадження основ гнучкого стандарту опису об'єктів авторських, суміжних та патентних прав для обміну і консолідації даних наявних державних реєстрів та реєстрів організацій, в тому числі тих, що здійснюють колективне управління авторськими і суміжними правами;

– створення механізму фіксації інформації про дозволені правовласником можливі способи використання і фактичне використання творів, включаючи формування системи агрегування статистики використання в єдиному і (або) децентралізованому масиві «великих даних», в тому числі для цілей виплати винагород авторам і (або) правовласникам.

Нарешті, п'ятим напрямом повинна стати інституційна трансформація самого державного управління в сфері інтелектуальної власності. Сформована система управління сферою інтелектуальної власності не відповідає сучасним викликам і завданням технологічного розвитку країни, ускладнює прийняття своєчасних і ефективних рішень. Узгоджувальний процес зачіпає велику кількість органів (Міністерства освіти та науки, Мінкультури, Мінекономрозвитку, Укрпатент, галузеві відомства).

При цьому вироблення державної політики в сфері інтелектуальної власності перебуває у віданні Міністерства освіти та науки України, що ставить пріоритетом держполітики в сфері інтелектуальної власності роботу з науковими та освітніми організаціями, а не з підприємницьким сектором. Основна інформація про сферу інтелектуальної власності, необхідна для оперативної та системної роботи, знаходиться в Мінкультури України і підвідомчому Мінекономрозвитку України Укрпатенті. Оскільки останній має обмежений функціонал, в основному з надання державних послуг, функція аналізу сфери інтелектуальної власності в Укрпатенті для цілей державної політики досі не сформована.

Для подолання цих обмежень доцільно розглянути питання створення єдиного регулятора, який має повноваження з вироблення державної політики, нормативно-правового регулювання і надання державних послуг в сфері інтелектуальної власності, включаючи питання авторського права і суміжних прав. Це вирішить проблему асиметрії інформації і слабкої націленості на комерціалізацію.

Заслуговує на увагу той факт, що в

2019 р. була ухвалена Директива ЄС 2019/790 про авторське право в єдиному цифровому ринку, яка доповнює директиви 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС1 (Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market, 2019). Прийняття вказаної Директиви стало реалізацією одного з низки заходів Європейської комісії, спрямованих на розвиток охорони авторського права і суміжних прав в умовах цифрової економіки. За словами Ю. Капіци, «концептуально новими та важливими для розвитку авторського права є положення директиви з виплати справедливої винагороди авторам та виконавцям та можливістю перегляду укладених ними договорів про передання прав та ліцензійних договорів» (Капіца, 2019).

Узагальнивши дослідження, пропонуємо комплекс конкретних заходів щодо стратегічної перспективи розвитку інтелектуального потенціалу та інтенсифікації процесів у сфері інтелектуальної власності, що забезпечить зіставні за якістю або такі, що перевершують кращі світові практики умови для інтелектуальної творчості; стимулюватиме авторів і правовласників до правової охорони результатів інтелектуальної діяльності і введення прав на них в економічний і цивільно-правовий обіг; дасть змогу збільшити конкурентоспроможність українських організацій за рахунок створення додаткової вартості для бізнесу, зростання кредитоспроможності та інвестиційної привабливості; забезпечить закріплення талантів на теренах України за рахунок конкурентоспроможної винагороди за творчу працю; включатиме національні компанії в світовий ланцюжок інноваційного виробництва.

Ключовим заходом підвищення конкурентоспроможності та технологічної незалежності країни на горизонті 3-10 років, що сприяє залученню творчого потенціалу громадян у продуктивну економіку і забезпечує розвиток цифрової економіки, має стати вироблення загальнодоступних стандартів і створення на їх основі відкритої публічної мережевої платформи для управління інтелектуальною власністю. Відповідний підхід до вирішення завдання модернізації системи інтелектуальної власності зумовлений низкою чинників: відповідь на «великі виклики», джерелом яких є бурхливе зростання технологій, можлива виключно в технологічній площині; зміна механізмів обігу прав і їх цифровізація на основі «безлюдних» технологій дають можливість перебудови системи без порушення взятих Україною міжнародних зобов'язань; на ринку інформаційних технологій сформований набір необхідних рішень, зокрема машинне навчання, блокчейн і розумні контракти, здійснюється перехід на IPv6, при цьому всі технології є масовими і доступними.

Відкрита публічна (приватно-державна) мережева технологічна платформа і закріплення відповідної моделі в українському законодавстві дадуть змогу всім зацікавленим організаціям, таким як великі високотехнологічні компанії, університети, творчі лабораторії і організації, які здійснюють управління правами, працювати за єдиними технічними стандартами, в тому числі:

- фіксувати без участі людини транзакції з інтелектуальною власністю – виникнення об'єктів (за винятком об'єктів, що вимагають експертизи), закріплення прав на об'єкти, межі та можливості їх використання, ліцензійні угоди і факти відчуження об'єктів;
- депонувати і використовувати об'єкти цифрових депозитаріїв для виконання розумних контрактів, для створення нових, більш складних об'єктів;

- звертатися до незалежних професійних в тій чи іншій сфері акредитованих експертних організацій, що визначають новизну і промислову придатність результату, висновок яких можна використовувати для надання права монопольного використання результату інтелектуальної діяльності (державної реєстрації права);

- фіксувати транзакції з цифровими об'єктами інтелектуальної власності та правами на них, в тому числі фіксувати інформацію про виникнення об'єктів права і їх використання з одночасним виробленням судової практики використання цифрових даних в якості доказу в суперечках;

- розширити форми і способи опису об'єктів права і усунути часовий проміжок між появою нових стандартів цифрових описів, придатних для виробництва, і стандартів опису для цілей визнання виняткових прав.

Одночасно зі створенням мережевої платформи є необхідними:

- 1) концентрація підтримки в рамках пріоритетів науково-технологічного розвитку України на створенні «цифрових фабрик», що продукують масові і (або) індивідуалізовані товари на основі цифрових об'єктів інтелектуальної власності, з одночасним спрощенням сертифікації такої продукції для забезпечення доступності ліцензійних виробництв учасникам малого і середнього бізнесу;

- 2) розвиток існуючих і створення нових інструментів для отримання правової охорони на зарубіжних ринках, моніторингу порушень на основі аналізу «великих даних» та надання сприяння у захисті інтересів українських правовласників за кордоном;

- 3) розвиток культури використання патентної інформації для підвищення ефективності досліджень і розробок, технологічного обміну (патентні дослідження і патентні ландшафти) і науково-технологічної, виробничої та фінансової кооперації, включаючи:

- підтримку розробки відкритих патентних ландшафтів, в тому числі за напорами Національної технологічної ініціативи;

- навчання патентних повірених і патентознавців організацій використанню інструментів аналізу патентної інформації. Підтримка доступу наукових і освітніх організацій, малих підприємств до аналітичних інструментів аналізу патентної інформації;

4) розвиток систем управління інтелектуальною власністю наукових і освітніх установ, в тому числі:

- організаційна і фінансова підтримка формування сервісів (патентні дослідження, трансфер технологій, гранти на перевірку промислової придатності результатів тощо) в установах;

- розширення підтримки, в тому числі в частині зниження страхових внесків для малих інноваційних підприємств, що комерціалізують права на результати інтелектуальної діяльності;

- створення системи модельних локальних актів установ з управління правами на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації;

- збільшення стимулів подачі заявок на патенти, в тому числі через створення можливостей ліцензування заявок на патент, проведення правового експерименту з використання попередніх заявок в суб'єкті України, що володіє підвищеним потенціалом в науково-технічній сфері;

5) розвиток управління інтелектуальною власністю на підприємствах:

- включення в державні контракти (договори) положень, що стосуються забезпечення правового статусу створюваних (використовуваних) в ході виконання НДДКР ключових технологічних рішень з метою залучення прав на них у обіг;

- забезпечення підвищення результативності НДДКР підприємств з державною участю через формування рекомендацій з управління правами на результати інтелектуальної діяльності, в тому числі тими, що пропонують об'єднання в організаційній структурі підприємств, які приймають рішення про фінансування НДДКР, функцій планування НДДКР, контролю їх результативності та функцій управління правами на РІД в функціоналі одного заступника керівника (введення посади Chief technology officer на підприємстві). Організація відповідної роботи суб'єктами України для реалізації рекомендованих підходів підприємствами з регіональним участю;

- розвиток напряму підтримки технологічних малого і середнього підприємництва, включаючи формування набору заходів з розширення доступу малих і середніх підприємств, які володіють інтелектуальними

правами, до закупівель держкомпаній, реалізацію сервісу метчинг малих підприємств і патентознавців на умовах безоплатного надання послуг;

- забезпечення підтримки участі українських компаній в консорціумах, які формують міжнародні галузеві стандарти, і просування їх розробок через включення у відповідні стандарти результатів інтелектуальної діяльності, що володіють правовою охороною.

- підтримка в рамках реалізації дорожніх карт НТІ системної роботи підприємств з інтелектуальною власністю (патентні дослідження, прискорена правова охорона, правова охорона за кордоном);

- розширення програм підтримки закордонного патентування;

- встановлення єдиного порядку закріплення прав на результати інтелектуальної власності, отриманих в рамках державних контрактів, за виконавцями або співвиконавцями;

6) розвиток ринку професійних посередників в сфері правової охорони результатів інтелектуальної діяльності і трансферу технологій, включаючи:

- організаційну та фінансову підтримку розвитку системи технологічного брокерства, в тому числі з використанням ресурсів мережі центрів підтримки технологій і інновацій;

- забезпечення керуваними компаніями кластерів і координаторами технологічних платформ надання сервісів у сфері інтелектуальної власності компаніям-учасникам;

- формування мережі акредитованих центрів оцінки інтелектуальної власності, закінчення яких приймається банками при розгляді заявок на отримання кредитів під заставу інтелектуальних прав;

- формування страховими компаніями продуктів, що сприяють розвитку економічного обігу інтелектуальних прав, в тому числі забезпечують компенсацію судових витрат при захисті інтелектуальних прав в судах;

- розвиток позасудового врегулювання спорів (медіації), в тому числі через зниження мит за досудовий розгляд і судових мит для учасників, що пройшли цю процедуру, поетапна заміна адміністративних процедур в сфері інтелектуальної власності на медіацію;

7) формування суб'єктами України, що володіють підвищеним потенціалом науково-технологічного розвитку, регіональних програм розвитку ринку інтелектуальної власності. Формування суб'єктами України політик щодо розвитку регіональних брендів, в тому числі з використанням найменувань місць походження товарів і колективних товарних знаків.

Ключовим напрямом роботи на цьому

етапі повинна стати проактивна позиція України з просування нових міжнародних ініціатив і стандартів взаємодії в сфері інтелектуальної власності, заснованих на нових, апробованих національних практиках.

В результаті створення відкритої публічної мережевої технологічної платформи і супутнього комплексу заходів буде вирішено низку принципових завдань національного масштабу, вирішення яких неможливо домогтися іншими способами, в тому числі:

1. Скорочення дефіциту оборотних коштів в економіці, зниження впливу обмежень доступу країни до глобального капіталу – операції з інтелектуальними правами, що здійснюються через розумні контракти, дають змогу передавати об'єкти за ланцюжками користувачів під гарантію майбутнього винагороди.

2. Залучення в продуктивну економіку творчого потенціалу нації, незалежно від місця проживання.

3. Розширення залучення в нову модель обігу прав стратегічних партнерів за рахунок загальнодоступності мережі транзакцій, розвитку глобальної мережі Інтернет.

4. В середньостроковій перспективі – суттєве скорочення державних інвестицій/витрат у сфері інтелектуальної власності, зміщення центру інвестицій на зацікавлених учасників зростаючого цифрового ринку прав.

5. Забезпечення доступності послуг та захисту інтересів творчих громадян у будь-якому куточку країни, максимальне збільшення творчої участі в глобальних ланцюжках доданої вартості.

Враховуючи вище зазначене, на основі інституціонального підходу узагальнено ключові тенденції економіки, заснованої на знаннях, в контексті парадигми капіталізації інтелектуальної власності:

- прагнення до найбільш ефективного використання інтелектуального потенціалу за всіма виробничими напрямками, що свідчить про інноваційне мислення, яке в більшості цивілізованих країн перейшло в категорію менталітету; поширення практики раціоналізаторських пропозицій тощо;

- організація щодо підвищення якісних характеристик управління інтелектуальним потенціалом та інтелектуальним капіталом в навчальних бізнес-центрах, тренінг-центрах, і повсюдного поширення системи неперервної професійної освіти;

- стимулювання та прискорення процесів трансформації творчого та професійного потенціалу в інтелектуальний капітал

внаслідок забезпечення професійної зайнятості вчених-дослідників у науковій та виробничій сферах;

- забезпечення процесів інтенсифікації інноваційної діяльності за умов досягнення результативності інтелектуального капіталу (Бутнік-Сіверський, 2017);

- відповідність інтелектуального доходу власника інтелектуального капіталу в особі автора розробок в практичному аспекті його оплаті знань за рахунок забезпечення гідної заробітної плати, системи премій і відсотків з прибутку за використані конструктивні пропозиції і зафіксованих у законодавстві виплат роялті автору-досліднику від реалізації інтелектуальної власності;

- державне стимулювання процесів інтеграції інтелектуального та фінансового капіталів, як однієї з основних цілей державної політики, на основі розвитку інтелектуальної діяльності та стратегічного управління інтелектуальною власністю бізнесових виробничих структур та наукових організацій, де розвивається менеджмент комерціалізації та капіталізації інтелектуальної власності.

Висновки. Панорама наукових досліджень дає змогу стверджувати, що інтелектуальний потенціал, як рушійна сила, що базується на знаннях і науці, є основою майбутнього ефективного розвитку України та успішного входження її в Європейську співдружність. Тому, найважливішим завданням політичного керівництва і бізнес-еліти країни є відтворення національної інноваційної системи України. Вказана система повинна розвинути дослідження у пріоритетних секторах економіки, подолати розрив між наукою і виробництвом та сконцентрувати увагу на стратегічних напрямках інноваційної модернізації промислових підприємств, що забезпечить їх технічний і технологічний прорив та реалізацію процесів інтенсифікації інтелектуальної власності (Андрушків, Островська, & Павликівська, 2017). Іntenсифікація процесів в сфері інтелектуальної власності є інноваційно-інтелектуальним вектором, спрямованим на трансформування інтелектуальної власності та її вплив на економіко-правові інноваційні процеси, які пов'язані з ефективним використанням інтелектуального потенціалу, розвитком інтелектуального капіталу та його комерціалізації, прискоренням темпів капіталізації підприємства. Організатори і учасники цих процесів повинні володіти стратегічним та інноваційним мисленням та впроваджувати дієві механізми стимулювання у сфері інтелектуальної діяльності для активного пошуку нових наукових і техніко-технологічних інноваційних рішень.

Література

1. Собко О. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 444 с.
2. Соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку економіки України / за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАН України». К., 2019. 388 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/11.pdf> [дата звернення: 16.10.2020].
3. Патон Б. Недофінансування НАН України призведе до згорання дослідницьких проєктів і втрати наукових кадрів. *Голос України*. 2016. № 11(6265). С. 8.
4. Брюховецька Н. Ю., Булєєв І. П. Ресурси і механізми інвестиційно-інноваційного розвитку промислових підприємств України. *Вісник економічних наук України*. 2019. № 1. С. 11–25.
5. Pylypenko H., Fedorova N., Cuzenko I., Naumenko N. Paradoxes of economic development: science and innovation in the modern world. *Scientific Bulletin of National Mining University*. 2020. Vol. 2. Pp. 153–159. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/153>.
6. Бутнік-Сіверський О. Формування неоекономіки в сфері інтелектуальної власності з позиції процесів інтенсифікації. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 3. С. 57–67.
7. Андрушків Б., Островська Г., Павликівська О. Інтелектуальний потенціал підприємства як інструментарій підвищення конкурентоспроможності підприємства та засіб входження його у європейський економічний простір. *Держава та регіони*. 2017. Вип.6 (99). С. 38–43.
8. Кузьмін О. Є., Хілуха О. А., Ліпич Л. Г. Управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 200 с.
9. Стратегічне управління знаннями підприємства : монографія /за ред. А. Наливайка. Київ : КНЕУ, 2014. 445 с.
10. Іляшенко С. М., Шипуліна Ю. С., Іляшенко Н. С., Нагорний Є. І. Управління знаннями в контексті підвищення рівня потенціалу інноваційного розвитку організації. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. Т. 2, № 3. С. 98–103.
11. Ситник Й. С. Інтелектуалізація систем менеджменту підприємств: концепція, системний моніторинг та моделювання: моногр. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 380 с.
12. Андрощук Г. Патентна активність українських винахідників за кордоном: вплив на економічну безпеку. *Юридична газета*. 2019. С. 45–46. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/patentna-aktivnist-ukrayinskih-vinahidnikiv-za-kordonom-vpliv-na-ekonomichnu-bezpeku.html> (дата звернення: 16.10.2020).
13. Капіца Ю. Директива ЄС про авторське право в єдиному цифровому ринку: нові виміри чи нові випробування? (EU Digital Single Market Copyright Directive: New Dimensions or New Trials). *Інтелектуальна власність*. 2019. № 8. С. 6–22.
14. Ostrovska H., Maliuta L., Sherstiuk R., Kuz T. Intellectual Potential of Ukraine: Realies and Prospects of Efficient Use in the Knowledge-Based Economy Conditions. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. Vol. 29(9s). Pp. 4622–4634. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-4/171>.
15. The World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org> (дата звернення: 05.10.2020).
16. The World Intellectual Property Organization. URL: <http://www.wipo.int> (дата звернення: 05.10.2020).
17. Річний звіт державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності». URL: <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2018.pdf> (дата звернення: 05.10.2020).
18. Про охорону прав на винаходи та корисні моделі : Закон України від 23.12.1994 р. № 3769-XII. URL: <http://www.intellect.ua/ukr/patent/law/laws/patent> (дата звернення: 05.10.2020).
19. Ostrovska H. Y. Maliuta L. Ya, Sherstiuk R. P, Lutsykiv I. V., Yasinetska I. A. Development of intellectual potential at systematic paradigm of knowledge management. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. Vol.4. С. 171–178. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-4/171>.
20. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC (Text with EEA relevance.) OJ L 130, 17.5.2019. P. 92–125.

References

1. Sobko, O. (2016). *Intellectual capital and creation of enterprise value*: monograph. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
2. Geys, V. M., & Gritsenko, A. A. (Eds.). (2019). Socio-class transformations and formation of a new quality of education as components of the reconstructive development of the economy of Ukraine / NAS of Ukraine, SI "Inst. Of Economics and forecasting of the NAS of Ukraine". Kyiv. Retrieved from <http://ief.org.ua/docs/scc/11.pdf>. (in Ukrainian)
3. Paton, B. (2016). Underfunding of NAS of Ukraine will lead to curtailment of research projects and

loss of scientific staff. *Voice of Ukraine*, 11(6265), 8. (in Ukrainian)

4. Bryukhovetska, N., & Buleyev, I. (2019). Resources and Mechanisms for Investment and Innovation Development of Ukrainian Industrial Enterprises. *Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, 1, 11-25. (in Ukrainian)

5. Pylypenko, H., Fedorova, N., Cuzenko, I., & Naumenko, N. (2020). Paradoxes of economic development: science and innovation in the modern world. *Scientific Bulletin of National Mining University*, 2, 153-159. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-2/153>. (in Ukrainian)

6. Butnik-Siversky, O. (2017). Formation of neo-economics in the sphere of intellectual property from the position of intensification processes. *Theory and practice of intellectual property*, 3, 57-67. (in Ukrainian)

7. Andrushkiv, B., Ostrovska, H., & Pavlykivska, O. (2017). Intellectual Potential of the Enterprise as a Tool for Increasing of the Enterprise Competitiveness and Means of its Entry into the European Economic Area. *States and Regions*, 6(99), 38-43. (in Ukrainian)

8. Kuzmin, O. E., Hilukha, O. A., & Lipich, L. G. (2014). *Intellectual capital management of machine-building enterprises*. Lutsk: Vezha-Druk. (in Ukrainian)

9. Nalyvayko, A. (Ed.). (2014). *Strategic management of knowledge of the enterprise*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

10. Illiashenko, S. M., Shypulina, Yu. S., Illiashenko, N. S., & Nahorny, Ye. I. (2018). Knowledge management in the context of raising the level of potential of the organization's innovative development. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 3.2, 98-103. (in Ukrainian)

11. Sytnyk, Y. S. (2017). *Intellectualization of enterprise management systems: concept, system monitoring and modeling*. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. (in Ukrainian)

12. Androschuk, G. (2019). Patent activity of Ukrainian inventors abroad: impact on economic security. *Legal newspaper*, 45-46. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/patentna-aktivnist-ukrayinskih-vinahidnikiv-za-kordonom-vpliv-na-ekonomichnu-bezpeku.html>. (in Ukrainian)

13. Kapitsa, Yu. (2019). EU Digital Single Market Copyright Directive: New Dimensions or New Trials. *Intellectual Property*, 8, 6-22. (in Ukrainian)

14. Ostrovska, H., Demianyshyn, V., Maliuta, L., Sherstiuk, R., & Kuz, T. (2020). Intellectual Potential of Ukraine: Realities and Prospects of Efficient Use in the Knowledge-Based Economy Conditions. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(9s), 4622-4634. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-4/171>.

15. *The World Economic Forum*. Retrieved from <http://www.weforum.org>.

16. *The World Intellectual Property Organization*. Retrieved from <http://www.wipo.int>.

17. Ukrainian Institute of Intellectual Property. (2019). *Annual Report of the State Enterprise "Ukrainian Institute of Intellectual Property"*. Retrieved from <https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2018.pdf>. (in Ukrainian)

18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). The Law of Ukraine "On Protection of Rights to Inventions and Utility Models". Retrieved from <http://www.intellect.ua/ukr/patent/law/laws/patent>. (in Ukrainian)

19. Ostrovska, H. Y. Maliuta, L. Ya, Sherstiuk, R. P, Lutsykiv, I. V., & Yasinetska, I. A. (2020). Development of intellectual potential at systematic paradigm of knowledge management. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 4, 171-178. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-4/171>.

20. European Parliament. (2019). Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC (Text with EEA relevance.) OJ L 130, 17.5.2019, 92-125.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2020 р.

Стаття прийнята 03.12.2020 р.